

500.000 TL.

TÜRK DÜNYASI TARİH

MAYIS 1998

DERGİSİ

ISSN: 1300-6649

İRANLI BİR TÜRK LİDER MİRZA KÜÇÜK HAN

ZORLA
BULGARLAŞTIRMA
SÜRECİNE KURBAN
GİDENLERİN ANISINA
MEVLÜT VE SÜNNET
TÖRENLERİ

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Adına Sahibi
Prof. Dr. Turan YAZGAN
Müessese Müdürü
Saadet Pınar YILDIRIM
Yazı İşleri Müdürü
Recep TAŞDELEN

Dizgi
Mehtap ERKOYUNCU
Seher BOZHÜYÜK
Grafik-Pikaj
Necla ZEYREK-Revna UYSAL
Tashih-Arşiv-Kütüphane
Fahrettin ÖZTOPRAK

Haberleşme
Tülay Uluçay
İnternet Adresi (E-Mail)
tdav@turand.org

İnternet Sitesi
www.turand.org
Genel Dağıtım-Abone-Satış
Seyit GÜLER

İdare Merkezi

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Belediye Sarayı Arkası
Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi
34471 Aksaray-İSTANBUL

Posta Adresi
P.K.94 34471 Aksaray-İSTANBUL
Telefonlar

(0212) 511 18 33 - 511 10 06
Belgegeçer: (0212) 520 53 63
Teleks: 30600 tdav-tr
Fiyatı: Sayısı 500.000 TL.
1998 Abone Bedeli
Yurtiçi: 5.000.000 TL.
Yurtdışı: 100 DM / 75 \$

Dergimiz
Millî Eğitim Bakanlığı Talim,
Terbiye Kurulu'nca eğitim
ve öğretim açısından öğretmenlere
tavsiye edilmiştir.
(8 Mart 1995 tarih ve
B.08.0.TTK.0.01.04.04/611.7/0946
nolu karar)

Baskı
ÖZRENK Matbaası

AYDA BİR YAYINLANIR

Sevgili okuyucular;
Tarihe tekerrürdür diyorlar,

İbret alınsaydı hiç tekrar eder miydi? diyen şair ne kadar haklı. Batı ve Kuzey Türklüğü eğitim işleri genel sorumlumuz sayın Ayşe Yılmaz Bulgaristan'a gitti. Pomak Türklerinin sünnet şölenlerine katıldı. İsmi zorla değiştirilmek istenen ve buna direnerek şehit edilen soydaşlarımızın mezarlarını ziyaret etti. Yirmi kadar Pomak gencini Türkiye Türkçesi öğretmeni olarak eğitmek ve yetiştirmek üzere Vakfımıza davet etti. Bununla ilgili yazı ve haberleri ibretiler okumanızı istiyoruz. Daha doğrusu aydınlarımızın okumasını ve ders almasını istiyoruz.

Şikâyetlerimiz asırlar geçti değişmedi. Çin'in ipeğine ve diline, Farsın şiirine ve diline, Arabin örfüne ve diline, Fransızın, Almanın, İngiliz'in ve şimdi de Amerikanın davranışına ve diline boyun eğenlerin hep, bizi bizden uzaklaştırdığını biliyoruz. Şimdi Türkçeyi bir tarafa itenler de aynı zihniyetin devamıdır. Sovyetler Birliği'nde isimlerinin sonuna Rusça ek takanlar da aynıdır. Aynı ekleri Gürcüler ve Ermeniler ve Rumlar takmamışlardır. O halde aydınlarımızın, bizim aydınlarımızın bir eksikliği var.

Geçenlerde Tataristan münevverleri Rus pasaportlarını ret ettiler. Kendi pasaportlarını istediler. Kendi alfabelerine geçmek istediler. Çuvaşlar, kendi bayraklarıyla yurtdışı spor müsabakalarına katıldılar. Güney Azerbaycan Türkleri istiklâl beyannamesi neşrettiler. Bütün bunlar Türkiye'de yankı bulmadı. Çünkü Türkiye'nin kamu oyunu yönlendirenler sömürge zihniyetlerini terk etmiyorlar.

Bu sayımızda bulacağınız, Güney Azerbaycan'da ilân edilen istiklâl beyannamesini ve yukarıdaki haberleri okurken suçluları teşhis ediniz ve teşhir ediniz ve lanetleyiniz.

Sabri Arıkan'ın Tercüman'dan sunduğu tarihi haberleri de lütfen dikkatle okuyunuz. Tarih nasıl tekerrür ediyor?

İstiklâl Harbi'nin başlangıcı sayılan 19 Mayıs'ı Dr. Mustafa Turan çok güzel tahlil etmiş. Dr. Sadık Sarısamanoğlu da Mirza Küçük Han'ı anlatıyor. İran Türklerinin bahtsız liderlerinden, daha doğrusu Azerbaycan Türklerinin birbirinden farkı olmayan bahtsız liderlerinden Küçük Han'ı, İstiklâl beyannamesinin neşredildiği bugünlerde minnet ve şükranla anmak vazifemizi yerine getiriyoruz.

Çeşme Deniz Savaşı, Develi Tarihi, Güney Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgali çok dikkatle ve zevkle okuyacağımız çalışmalar. Her sayımızda devam eden "Bir Nükte Bir Işık" yazısı da sizi çarpacaktır. İran'ı yakından tanıtan seyahatname de devam ediyor.

Mayıs ayının sonlarında Bakü'de hem Türk Dünyası İşletme Fakültemizin, hem de Türk Dünyası Atatürk Lisemizin mezuniyet törenleri yapılacak. Bu törenlere dostlarımızla beraber katılmayı planlıyoruz. Haziran başında Türk Dünyası Çocuk Şölenimizi gerçekleştireceğiz. Haziran ayında ayrıca zengin programlarımız var.

Selam ve sevgiler...

Prof. Dr. Turan YAZGAN

19 MAYIS'IN TÜRK İSTİKLÂL HARBİ'NDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TURAN

A.K.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

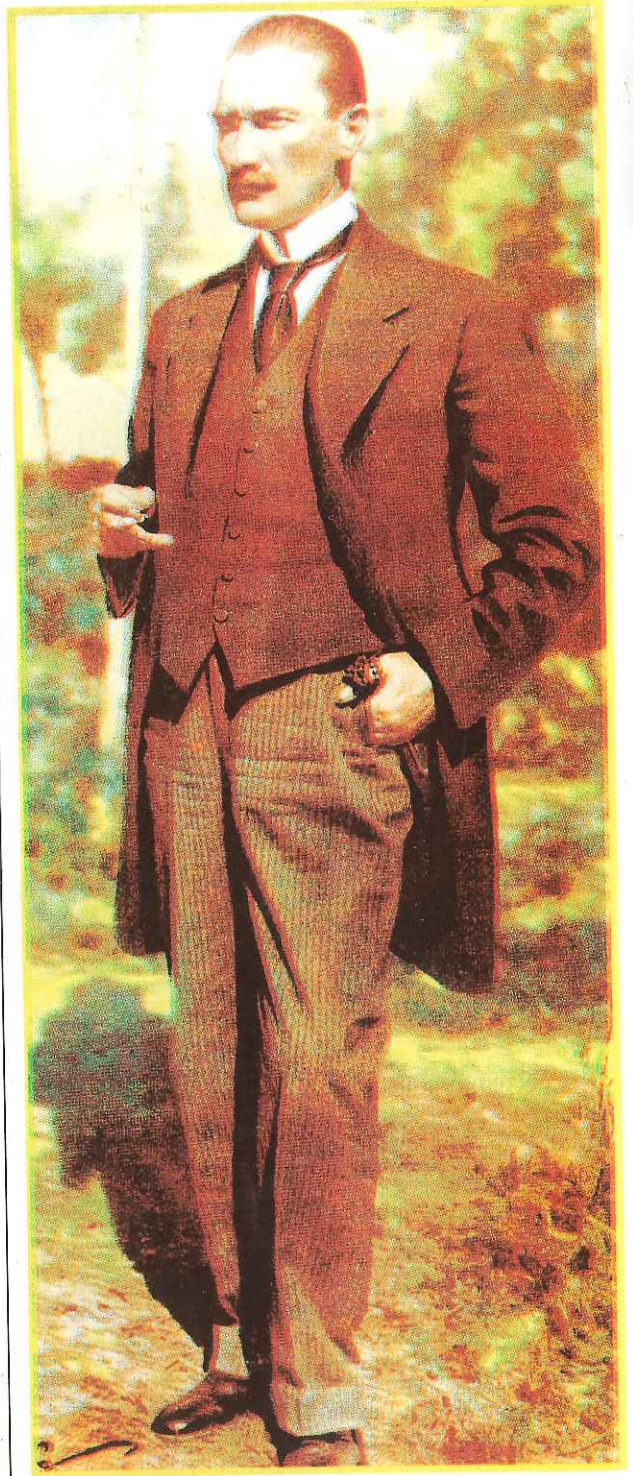
GİRİŞ

1919-1922 yılları, içine aldığı bütün olayları ile **Türk Milli Mücadelesi**'ni ifade etmektedir. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan **Mondros Mütarekesi**'nden sonra geçen altı ay içinde silâhlar susmuşsa da yıllardır devam eden mücadele bitmemiştir. **Samsun** ve çevresinde cereyan eden olaylar, sıradan âsâyişsizlik olayları gibi görülse de **Anadolu**'da başlayacak büyük kavga'nın ilk işaretleriydi. **Mustafa Kemal Paşa**'nın 19 Mayıs 1919'da **Anadolu**'ya çıkması ile başlayan mücadele, **Türk İstiklâl**'in sağlanması yolunda siyasî, hukukî ve askerî bir mahiyette olacaktır. **Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri** ve kongrelerle **Anadolu** halkının teşkilâtlandırılması, **Büyük Millet Meclisi**'nin açılması, Millî kuvvetlerin teşkiliyle girilen askerî mücadele bu döneme damgasını vuracaktır.

1919 yılına geldiğinde artık yıkılması mukadder görünen bir devlet ve onun başında iş yapamaz durumda bulunan idareciler vardır. **Osmanlı** toprakları üzerinde yıllardır büyük emeller besleyen Batılı büyük devletlerin **I. Dünya Harbi** sonunda imzalattıkları mütareke ile yetinmeyecekleri, aralarında kararlaştırdıkları paylaşımı hukuken tescil ettirecek bir tavır izleyecekleri anlaşılıyordu. Nitekim bunu 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalattıkları **Sevr Antlaşması** ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak bu tarihlerde **Kuvâ-yı Milliye**'nin gösterdiği direniş, başta **İngilizler** olmak üzere işgalci devletleri endişeye sevk etmiş, 1921 yılında toplanan **Londra Konferansı**'nda dolaylı da olsa **Mustafa Kemal Paşa** ve TBMM'ni muhatap kabul etmek zorunda kalmışlardır.

19 Mayıs 1919 tarihinden başlayıp Eylül 1922 tarihinde zaferle neticelenen bu mücadele millî ve tam bağımsız bir devlet kurulmasını amaçlaması bakımından **Türk İstiklâl Harbi** olarak tavsif edilmiştir. **Mustafa Kemal Paşa**'nın **Anadolu**'ya geçmesi de **Türk İstiklâl Harbi**'nin ilk muharriki olmuştur. Bu itibarla **Mustafa Kemal Paşa**'nın **Anadolu**'ya geçmesini gerektirecek sebebin ortaya konulması, 19 Mayıs'ın **Türk İstiklâl Harbi**'ndeki öneminin daha iyi anlaşılmasını

*Ordu Müfettişliği görevinden istifa eden ve
bunu İstanbul'a bildiren Mustafa Kemal Paşa,
1919'da Sivas Kongresi sırasında*

Samsun'a hareket etmeden 28 gün önce çektiği bu resmini "Kardeşim Rauf Bey'e" sözleri ve 17 Nisan 1337 (1919) tarihi ile Rauf Orbay'a armağan eden 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

sağlayacaktır. Burada Osmanlı Devleti'nin son döneminde karşı karşıya bulunduğu sıkıntılar ve Türk milletinin yaşadığı dramatik olaylar ile Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce, irade ve inanç dünyasının sağlamlığının, O'nun Anadolu'ya geçmesini sağlayan asıl sebep olduğunu da belirtmeliyiz.

1- YIKILAN DEVLET VE KURTULUŞ ÇARELERİ

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan çözülmeye paralel olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması yönündeki çalışmalar, Rus Çarı Büyük Petro ve Avusturya İmparatoru I. Joseph zamanlarında başlamış ve 1920 Sevr Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Rusya ve Avusturya'nın başlattıkları çalışmalara daha sonra İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi devletler de katılmışlardır. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalama ve paylaşma amaçlarını gerçekleştirmek niyetleri, 1815'te toplanan Viyana Kongresi'nde "Şark Meselesi" tabiriyle açığa çıkmıştır. Esasen Batı için Şark Meselesi, Türklerin Rumeli'ye geçişleri ile başlamıştır¹. Viyana'da Türkleri durdurmayı başaran Batı, artık, Türklerin Avrupa'dan hatta Anadolu'dan atılmaları için tam bir haçlı ruhuyla faaliyetlere girişmişti. Bu itibarla Viyana Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ndeki Gayr-ı Müslim teb'anın himâyesi için kullanılan Şark Meselesi tâbiri daha geniş bir anlam kazanmıştır. "Avrupa büyük devletlerinin, Osmanlı Devleti'ni iktisadî, siyasî nüfuz ve hükmü altına almak veya sebepler ihdâs ederek parçalamak ve Osmanlı idâresinde yaşayan muhtelif milletlerin istiklâllerini temin etmek istemelerinden doğan tarihî meselelerin tümüne Şark Meselesi denilmektedir"². Başka bir deyişle Şark Meselesi, Batılı devletlerin Türkler üzerindeki düşünce, emel ve faaliyetlerinin sistematik bir ifadesi olmuştur.

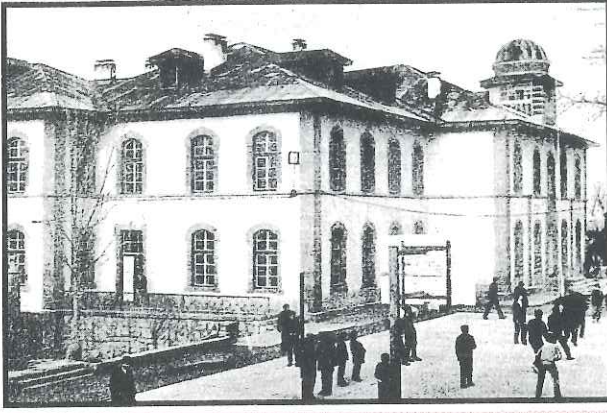
Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü iki tarihi sebebe dayandırır. Bunlardan biri devlet arazisinin haricî düşmanlar tarafından zapt ve istilâsı; diğeri de devleti oluşturan Gayr-ı Türk ve Gayr-ı Müslim unsurların câmiadan ayrılıp birer siyasî heyet teşkil etmeleridir³. Karlofça siyasî olarak devleti doğrudan etkilemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin siyasî zaafı da bu unsurları ayrılmaya sevkeden başka bir amildir. Nitekim, XVII. yüzyılda, Amerika'da "herkesin eşit yaratıldığı'nın ve Fransa'da "insan ve vatandaş hakları'nın ilânlarından sonra yayılan milliyetçilik akımlarından da etkilenen azınlık unsurlar bağımsızlık isteğiyle ayaklanmaya başlamışlardır. Büyük devletler, bu durumu kendi çıkarları için kullanmakta gecikmemişler, Gayr-ı Müslim teb'ayı kendi himâyelerine almak suretiyle Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Aslında mesele, Batılı devletlerin gösterdikleri gibi, bir İslâm devletinde yaşayan zimmîlerin haklarını korumak olmayıp, büyük devlet-

lerin siyasî çıkarlarının gerçekleştirilebilmesiydi. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne sürekli baskılar yapılmış, böylece zimmîlerin hukukî statüleri, devletin en büyük iç ve dış sorunu haline gelmiştir⁴. Osmanlı Devleti'nin son yılları azınlık unsurların isyanları ve çıkartkırı karışıklıklarla geçmiştir.

1905 yılında Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olup aynı yıl merkezi Şam'da bulunan V. Ordu'ya tâyin olan Mustafa Kemal, Şam'a giderken Beyrut'taki arkadaşlarına, "Asıl mesele yıkılmak üzere bulunan imparatorluktan bir Türk devleti çıkarmaktır" diyordu. Mustafa Kemal, iki yıl sonra da özetle şu görüşleri ifade ediyordu: "Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicâmını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gövdesi üzerinde değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde, düşmanların yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine, kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır. Nüfusun yarısı Türk olmayan ve halbuki geniş bir saha işgal eden devletin bütün varlığı ve müdâfaası Türk'ün omuzlarına yüklenmiş, Hristiyan azınlıklar ise, yalnız kendi çıkarlarını sağlamakla kalmıyor, komşu ve aynı ırktaki devletlerle birleşmek için fırsat kaçırmak istemiyorlar. Geriye kalan Türkler ve Araplar, ayrı ayrı devletlerin sömürgeleri haline getirilecek, Türk'ten başka unsurlar, düşman devletlerin tarafını tutacaklar. Şu halde devlet gövdesinin çökmesiyle hâsıl olacak enkazın altında ezilip perişan olmak mı, yoksa çoğunluğu Türk olan millî sınırlara çekilerek burasını mı savunmak daha doğru ve hayırlı olacak? Ben selâmeti ikinci fikrin tatbikinde görüyorum"⁵.

Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Harbi'nden kısa bir

23 Temmuz 1919'da
Erzurum Kongresi'nin toplandığı okul

süre önce ileri sürdüğü isâbetli fikirler, **Osmanlı Devleti**'nin son on yılında iktidara sahip **İttihat ve Terakki** hükümeti tarafından başarılı bir şekilde tatbik edilebilseydi, devlet daha o zaman kurtarılabilirdi. Tarihin akışını anlamayan **İttihat ve Terakki** liderleri bu cesareti gösteremediler⁶.

1914 yılına gelindiğinde **Osmanlı Devleti**, tam bir ikilem içerisindeydi. **Osmanlı Devleti** için **İngiltere** veyahut **Almanya** yanında savaşa girmekten başka bir çıkar yol gözükmüyordu. Silâhlı ve tarafsız kalmak, en makul bir fikir olarak ileri sürülmüş⁷ ise de, bu fikrin kabulü ve uygulanabilirliği şüpheli, hatta imkânsız görünüyordu. **Mustafa Kemal**'in düşüncülerinin aksine **İttihat ve Terakki** liderleri büyük idealler ve hayaller! peşindedirler. Onlara göre, "**İngiltere ile Rusya'nın yayılmacı emellerine set çekmek için savaşa girilmelidir. İtilâf Devletlerine nisbetle iktisadî ve sınaî üstünlüğe sahip Almanya, savaştan ancak zaferle çıkabilir. Tabiatıyla, zafer günü de Türkiye mükâfatlandırılacaktır.**"⁸ **Almanya**'nın savaşı kaybedebileceği ihtimalini hiç kimse düşünmek istemez. Sadece Türklerin son asırda kaybettiği toprakları geri almak değil, aynı zamanda Rus İmparatorluğu'nu parçalamak ve büyük bir Türk devleti kurmak ümidi hâkimdir. İşte böyle bir psikoloji içerisinde I. Dünya Harbi'ne girilmiştir.

I. Dünya Harbi'ne girilmesi, büyük kayıplar bir yana, devletin sonu olmuş, bu devlet içinden yeni bir Türk devleti çıkarılmasını da iyice zorlaştırmıştır. **Osmanlı Devleti**'nin savaşa girmesinden biraz önce Duyûn-ı umûmiye İngiliz Dainler Vekili **Sir Adam Block**'un **İstanbul**'dan ayrılırken söylediği şu sözler mânîdardır: "**Eğer Almanya kazanırsa siz Alman kolonisi olacaksınız. Eğer İngiltere kazanırsa, mahvoldunuz**"⁹. Gerçekten de **Sir Adam Block**'un dediği çıkmıştı. **Mondros Mütârekesi**'nin uygulanış tarzı da bunu izah etmektedir. **Mütârekenâme**'nin meşhur 7. maddesi ile Müttefikler, "**Güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkını**" elde etmişlerdi. Mütâreke mücibince **Osmanlı** ordusu terhis edilir; silâh ve cephanelere el konulur. Müttefiklerin, Mütâreke maddelerini isteklerine uygun bir tarzda uygulamaya başlamaları, hatta Mütâreke maddeleri hükümlerine

aykırı olmasına rağmen, bir çok yerde işgale başlamaları, **Mondros Mütârekesi**'nin ihtiva ettiği şartlar ile yetinmeyeceklerini ve aralarında yaptıkları gizli anlaşmaların hükümlerini açıkça uygulayacaklarını gösteriyordu. Başka bir ifade ile Müttefiklerin **Osmanlı** topraklarını parçalamak emelinde oldukları açıktır.

Müttefiklerin **Anadolu**'yu parçalayacaklarını çok iyi bilen **Mustafa Kemal Paşa**¹⁰, **Mondros Mütârekesi** yapıldıktan sonra, Kasım ayı ortalarında **İstanbul**'dadır. **Millî Mücadele**'ye hazırlanan **Mustafa Kemal**, **İstanbul**'da bulunduğu sıralarda, bir taraftan devletin içinde bulunduğu durumun muhâbesesini yapıyor, bir taraftan da Müttefikler lehinde sözler sarfetmek suretiyle¹¹ üstleneceği muhtemel görevlerde bir problem çıkmamasına çalışıyordu.

Anadolu'ya geçmeye hazırlanan **Mustafa Kemal Paşa**'da, yıkılan bir devletin içinden millî ve bağımsız bir Türk devleti çıkarmak fikir ve hissiyatı hâkimdir. Yıllardır acılarla cepheden cepheye koşan Türk milletinin sorumluluğu adeta O'nun omuzlarına yüklenmiş gibidir.

II- MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANADOLU'YA GEÇMESİ

Mondros Mütârekesi yapıldıktan hemen sonra İngilizlerin, "**Samsun'da Hristiyanları toptan öldürmek için Müslüman ahalinin silâhlandırıldığı**" yönünde şikâyetleri vardır. Halbuki 9 Mart 1919'da **Samsun**'un, 30 Mart'ta **Merzifon**'un **İngilizler** tarafından işgalininin Pontusçu çetelerin tecâvüzlerini ve taşkınlıklarını artırdığı İngiliz İstihbarat Bürosu raporlarında da yer almaktaydı¹².

Mustafa Kemal Paşa, Mayıs ayı başlarında âsâyişin herhangi bir sûrette bozulmasını önlemek için, **Samsun** bölgesinde huzur ve sükûnun yeniden sağlanması, silâhların toplanması ve şâyet varsa mevcut şûraların kapatılması yetkisiyle **9. Ordu Umum Müfettişi** olarak **Anadolu**'ya gönderiliyordu. Bu tâyine dâir irâde, 30 Nisan 1919 tarihinde çıkarıldı ve 5 Mayıs 1919 tarihinde de **Takvim-i Vekâyî**'de yayımlandı. **Mustafa Kemal Paşa**'ya bu kadar geniş yetkiler veren bu tarihî tâyin, ordu ve memleket üzerindeki sıkı kontrole rağmen nasıl hazırlanıp kabul edildiği biraz düşündürücüdür. Anlaşılan odur ki, **Mustafa Kemal Paşa**'nın **9. Ordu Müfettişliği**'ne tayini ile ilgili muâmelelerde çok acele edilmiş, bu tayini bazı kimseler kolaylaştırmış, Padişah ve Sadrazam engel olmadıkları gibi kendisinden faydalı hizmetler ummuşlardı¹³.

Mustafa Kemal, bu tâyinle ilgili duygularını şöyle dile getirir: "**Nezâretten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarımı çırparak uçmağa hazırlanan bir kuş gibi idim.**"¹⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Mayıs 1919 tarihinde acelele kaydıyla **Harbiye Nezâreti**'ne bir yazı vererek maiyyetindeki beylerin ve subayların hazırlıklarını yapmak ve

ailelerin ihtiyaçlarını temin etmek için gerekli paranın verilmesinden üç gün sonra hareket edileceğini bildirmiş ve gerçekten üç gün sonra 16 Mayıs 1919 günü karargahı ile birlikte İstanbul'dan hareket etmiştir¹⁵. **Mustafa Kemal Paşa** ve maiyyetindekiler üç günlük bir seyahatten sonra 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkarlar.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı tarihte General Milne tarafından Harbiye Nâzırı'na bu görevlendirmenin gerekçesini soran bir nota verilir:

"Devletli Efendim Hazretleri,

Dokuzuncu Ordu'nun bir teşkilât icâbı olarak lağvedildiği anlaşılmış iken Dokuzuncu ordu kıtaatına bir Müfettiş-i Umûmi ve Dokuzuncu Ordu için dahi bir Erkân-ı Harbiye Reisi ile büyük bir Erkân-ı Harbiye heyetinin neden dolayı Sivas'a izâm olunmakta olduğunun anlaşılmadığını zât-ı âlinize iş'âr eylemeğe mübâhiyim.

Bir zâbitânın ne gibi vezâif ifâ edeceklerinin ve mütasavver tensikât mâhiyetinin neden ibâret olduğunun lutfen izâh buyrulmasını istirhâm ederim.

Bahr-i Siyah ordusu Başkumandanı"¹⁶

Gerçekten de, Nisan ayı başlarında Kafkaslar'da bulunan 9. Ordu lağvedilmiş, ordu kumandanı **Yakup Şevki Paşa** İstanbul'a çağrılmış¹⁷, 15. Kolordu hâline getirilen bu ordu **Kâzım Karabekir Paşa'nın** komutasına verilmişti. Ayrıca, **General Milne'in** notasında ısrarla vurgulanan Sivas Vilâyeti de doğrudan **Harbiye Nezâreti'ne** bağlı bulunan III. Ordu'nun mıntıkası dâhilindedir.

General Milne'nin bu yazısına **Cevat Paşa'nın** 24 Mayıs tarihinde verdiği cevapta, harbin devamı esnasında ordu kumanda teşkilâtının hef tarafta lağvedildiği, ancak geniş bir mıntıkaya dağılmış olan kıtaatın durumunu teftiş ve verilen emirlerin nasıl uygulandığını görmek için 3. ve 154. Kolordular için **9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği** ihdâs olduğu, bu müfettişliğin fazla olarak bölgedeki silâh vs. levâzımın süratle sevkine ve hiç bir âsâyişsizliğin meydana gelmemesine gayret edeceği ifade edilmekte, bu görevi ifâ için uzun seyahatler yapacak olan heyete ne Sivas ne de başka ve dâimi bir mevkiin gösterilmediği ilâve edilmekteydi¹⁸. Ancak **Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan itibaren Sivas'a** ulaşması **General Milne'nin** tereddütlerini doğrulayacaktır.

General Milne'nin, Cevat Paşa'nın bu cevabı yazısıyla yetinmesi şaşılacak bir husus olmakla birlikte, İngilizlerin **Mustafa Kemal'in Samsun'a** gönderilmesine pek önem vermedikleri¹⁹, hatta **Samsun'a** çıkışından sonraki faaliyetlerini ve yapmak istediklerini çok iyi kavrayamadıklarını İngiliz basınından da anlamak mümkündür. Zira **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da** başlattığı hareket başlangıçta önemsen-

mediği için haber başlıkları küçük puntolarla verilirken, **Sivas Kongresi'nden** sonra puntoların irileştiği, haber ve yorumların çoğaldığı görülür. İngiliz basınında gazetelerin, Yunan ve Ermeni yanlısı olmaları sebebiyle, **Millî Mücâdele** aleyhtarı yazılar yazıldığı, **Mustafa Kemal Paşa'nın**, maceraperest, âsi bir general, **Millî Mücâdele'nin** de sömürgelerde sık sık görülen isyan hareketleri gibi gösterildiği²⁰ anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilme gerekçesine muğayir hareketlerini gören ve Gizli Servis ajanları tarafından kendisinin en küçük bir hareketinden dahi haberdar edilen İngiliz yetkililer endişelidirler. 6 Haziran 1919'da **Karadeniz'deki İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı General Milne, Üçüncü Ordu Müfettiş'i'nin** faaliyetleri hakkında **Osmanlı Harbiye Nezâreti'ne** şikâyette bulunmakta ve karışıklıklara sebebiyet veren bu kişinin geri çağrılmasını talep etmektedir. **Amiral Calthorpe** da bir kaç gün sonra aynı anlamda teşebbüste bulunur. **Harbiye Nezâreti'nce** bu talebe boyun eğilir ve **Mustafa Kemal'e** en kısa zamanda İstanbul'a dönmesi emredilir. İstanbul'dan azledildiğine dâir telgraf yola çıktığı anda, O da **Harbiye Nezâreti'ne** ve Sultan'a sadece müfettişlik görevinden değil, aynı zamanda ordudan da istifa ettiğini bildirir²¹.

ایریمیزی دیکمه دیمه وعلیک دستلوئین قوتلار ورو
بو قوتلار دله هرزه اولمک سوزلرین شایسته ائمه راجل اولورکسه

Rus Ordularına karşı doğu sınırlarımızda büyük başarılar gösteren Kâzım Karabekir Paşa, o sıralarda çıkan mecmualarda bu şekilde çizilerek tasvir edilmiştir.

III- MİLLÎ DEVLET, İSTİKLÂL-İ TAM

Mustafa Kemal, artık sâde bir vatandaşdır ve elinde hiç bir güç yoktur. Ancak O, mücâdele edeceği milletleri bildiği kadar, birlikte yürüyeceği milleti de çok iyi tanımaktadır. Bunu, "Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elinde hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asâletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek yola çıktım" sözleriyle²² ifade edecektir. Nitekim, kısa bir süre sonra her taraftan sevgi ve bağlılık mesajları gelir. Kâzım Karabekir Paşa bizzat gelerek, "Size askerlerimin ve subaylarımın saygılarını iletirim. Geçmişteki gibi her zaman bizim saygıdeğer komutanımızsınız. Size resmî otomobilinizi ve süvari muhafız takımını getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz Paşam" der²³.

Atatürk; Nutuk'a, "1919 yılı Mayıs'ın 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Umumî durum ve manzara: Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Harbin uzun yılları boyunca, millet yorgun ve fakir bir halde" diye başlar ve kısaca bir durum tespitinde bulunur. Sonra düşünülen kurtuluş çarelerini sıralar ve şunları söyler: "Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak... İşte İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur... Türk'ün haysiyeti ve gururu ve kaabiliyeti çok

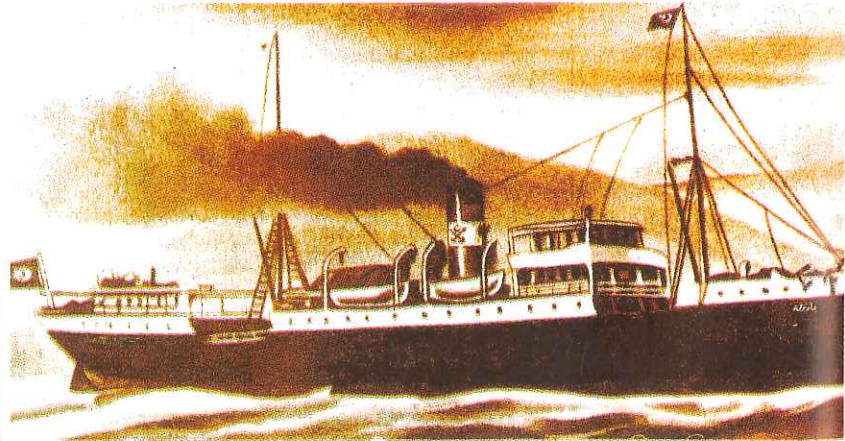
30 Nisan 1919'da 9. Ordu
Müfettişliğine tayin edilen Tuğ
General Mustafa Kemal'i 16 Mayıs
1919'da İstanbul'dan alıp 19 Mayıs
1919'da Samsun'a ulaştıran
Bandırma Vapuru

yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa, mahvolsun daha iyidir. Öyleyse ya istiklâl ya ölüm!"²⁴

Samsun'a çıkışından henüz bir buçuk ay gibi kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen, bu süre içerisinde yaptığı faaliyetler ve verdiği mesajlar, başta İngilizler olmak üzere mustevlilerin bütün hesaplarını bozacak mâhiyettedir. Bir hafta kadar Samsun'da kaldıktan sonra Havza'ya geçen, oradan Amasya'ya giden Mustafa Kemal Paşa, gerçekten de müfettiş'lik görevi dışında memleketin muhtelif yerlerinde cereyan eden olaylar ve özellikle Anadolu'da başlayan işgallerle ilgilenmeye, bildiriler yayınlamaya, yazışmalar yapmaya başlamıştır. 21 Mayıs'ta 15. Kolordu, 23 Mayıs'ta 20. Kolordu, 26 Mayıs'ta 20. Kolordu ve bu Kolordu'ya bağlı Konya'daki Ordu Müfettişliği ile irtibat kurduğu görülür²⁵. Manisa ve Aydın civarının işgali ile ilgili olarak 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ile irtibat kurar. 28 Mayıs 1919 tarihinde, vâkilere ve müstakil mutasarrıflara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne bir genelge göndererek, İzmir ve bunu takiben Manisa ve Aydın'ın işgalinin ilerideki tehlikeyi daha açık olarak hissettirdiğini, kabulü mümkün olmayan bu durum karşısında büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak gösterilerde bulunulması ve tepkilerin dile getirilmesini ister²⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Haziran 1919 tarihiyle Harbiye Nezâreti'ne yazdığı şu şifre dikkate şâyândır:

"Sivas ve civarında, evvelce bulunan Ermenileri ve bilahare gelen mütecileri tedhiş edecek hiç bir hâdise olmamıştır. Ne Sivas'ta ve ne de civarında dâ-i endişe hiç bir hal yoktur. Herkes sâkinâne iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu suret-i katiyede arz ve temin ederim. Binaenaleyh İngiliz notasındaki istihbarat menbainın ne olduğu acizlerince bilinmek lâzımdır. İzmir'in ve Manisa'nın işgali haber-i müessifi üzerine ahâli-i İslâmiyeye yapılan ve anâsır-ı Hristiyanıye hakkında hiç bir husumet tazammun etmeyen ictimalardan belki de bazılarının mütevahhiş olmaları varid-i hatırdır. İtilâf Devletleri milletimizin hukuk ve istiklâline riayetkâr kaldıkça ve millet, vatanın tamamı-i masuniyetinden emin bulundukça anâsır-ı gayr-ı müslimenin duçar-ı haşyet olmasına hiç bir sebep yoktur ve bu bâbta devlete karşı her türlü taahhüd ve buna tamamiyle emniyet buyrulması istirham ederim. Fakat istiklâl ve mevcudiyet-i milliyeyi emha ve bekâ-yı hayatı tehlike isal eden işgal, suikast ve taaddi gibi İzmir havâsinde görülmekte olan fiiliyatın zuhurat-ı mümâsilesine karşı, ne milletin heyecan ve teessürat-ı vicdaniyesini ve ne de buna müstenid tezâhürat-ı milliyeyi men ve tevkif için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi tahaddüs edecek vakayı ve hâdisatın karşısında da mesuliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal"²⁷

14 gün çalışan Erzurum Kongresi'nin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilerek, çok önemli kararlar alındı. Bunların başında: «Millî sınırlar içinde Türk vatanının bir bütün olduğu kararı vardır.

Bu şifredeki ifadelerden Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan millet adına hareket eden ciddi bir devlet adamı ve lider olarak hareket ettiğini anlamaktayız. bu şifresinden yaklaşık 20 gün sonra 21/22 Haziran 1919 gecesi meşhur Amasya Tamimi'ni yayınladı. Tamim'de:

1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikedir.

2- İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yerine getirememektedir. Bu hal milletimizi adeta yok olmuş gösteriyor.

3- Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

4- Milletin içinde bulunduğu durum ve şartlara göre harekete geçmek ve haklarını yüksek sesle cihana işittirmek için her türlü tesir ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığı zaruridir.

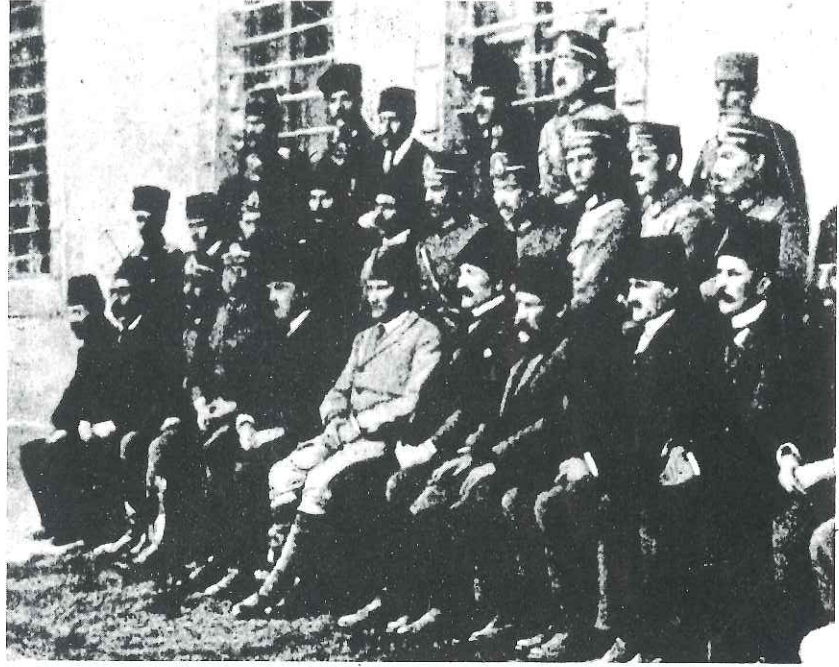
5- Anadolu'nun her bakımdan en emniyetli yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin acele toplanması kararlaştırılmıştır.

6- Bunun için vilâyetlerin her sangaından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olduğu kadar çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.

7- Her ihtimale karşı, bu meselenin bir millî sır halinde tutulması ve temsilcilerin, lüzum görülen yerlerde seyahatlerini kendilerini tanıtmadan yapmaları lâzımdır.

8- Doğu vilâyetleri adına, 10 Temmuz'da, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilâyetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum kongresinin üyeleri Sivas umumî kongresine katılmak üzere hareket ederler²⁸.

Amasya Tamimi'nin maddeleri incelendiği zaman millî devlet

kavramının ihtiva ettiği mânâyı bulmak mümkündür. Zaten Amasya Tamimi'nden, Erzurum Kongresi-Sivas Kongresi-Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve Cumhuriyet'in ilânına kadar giden hareket çizgisi tamamen bu fikir ile kâim olmuştur. Tamim'in birinci maddesinde vatanın şu veya bu köşesinin tehlikede olduğu değil, vatanın tamamının tehlikede olduğu ifade edilmek suretiyle vatanın bütünlüğü öncelikle vurgulanmıştır. Bizce en önemlisi burada, üçüncü maddede belirtilen "İstiklâlin yine milletin azim kararıyla kurtarılacağı" ifadesidir. Bu sözler Türk tarihinde ilk kez duyuluyordu. Böylece "İrade-i Milliye" ve "Hâkimiyet-i Milliye" esası artık Millî Mücadele ve Türk Devleti için temel ve sarsılmaz bir âmil olmuştur. Bu itibarla Amasya Tamimi bu "bağımsızlık beyanname"si'dir. Amasya Tamimi ile İstanbul Hükümeti'ne karşı, daha henüz hiç bir hukukî oluşum olmadığı halde büyük bir cesaretle cephe alındığı görülmektedir. Ayrıca, hukukî zemini hazırlayacak olan millî bir heyetin toplanması kararı da tarihî bir karar olmuştur.

Mütâreke şartlarının tatbikine nezâret ve Osmanlı ordusuna ait silâhları işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevketmekle görevlendirilen Alfred

Rawlinson²⁹, Erzurum Kongresi'nin toplanacağını düşünerek, baskı yapmak amacıyla millî akımın liderleriyle yaptığı temaslarda kongrenin yapılmamasını, yapılırsa Mustafa Kemal Paşa'nın katılmamasını tavsiye ediyor, aksi halde doğu illerinin Mondros Mütârekesi gereği İtilâf devletleri tarafından işgal edilebileceği tehdidinde bulunuyordu. Rawlinson, 9 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede de kongrenin toplanmamasının daha iyi olacağını ısrarla savunup; bunun sakıncalarını tekrar ediyordu. Rawlinson'un bu küstahlığı karşısında hiddetlenen ve hayretler içinde kalan Mustafa Kemal Paşa, Kongre'nin muhakkak toplanacağını, milletin buna karar verdiğini, ne İngiltere Hükümeti'nden ne Rawlinson'dan müsaade istenmediğini söylemiştir. Kongre fikrinden vazgeçilmezse buna kuvvet kullanarak engel olunacağı tehdidine karşılık olarak da "Türk milletinin mecburi ve zaruri olarak, kuvvete kuvvetle karşı koyarak milletin kararının yerine getirileceğini, ne pahasına olursa olsun kongrenin toplanacağını" kesin olarak belirtiyordu³⁰. Nitekim Erzurum Kongresi olaysız açılmış ve tarihî kararlar alınmıştır.

Havza ve Amasya'da, askerce direnişin temelini atan Mustafa Kemal,

Erzurum'da ise bunun siyasî karşılığını kuracaktı. Kongre'nin açılışında yaptığı konuşmada da "İrâde-i Milliye" ve "Hâkimiyet-i Milliye" prensipleri üzerinde hassasiyetle durmuştur. Kongre'nin belki de en önemli yönü, Millî Mücadele'nin hedefinin belirlenmesi anlamına gelecek olan sonradan Misak-ı Millî diye tanınacak bir bildirinin kaleme alınmış olmasıdır. Misak, bir bildiri şeklinde bütün yurda ve yabancı devlet temsilciliklere dağıtılmış, bir nüshası da Rawlinson'a verilmiştir³¹.

İstiklâl Harbi başladıktan sonra millî bir devletin kurulması görüşü resmen ilk defa Misak-ı Millî'de yer almış, bu görüş önce Erzurum Kongresi'nde kabul edilip, sonradan Sivas Kongresi'nde genişletilerek 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından tasvip edilmiştir. Bu itibarla Misak-ı Millî, İstiklâl Harbi'nin siyasî ve askerî hedeflerini gösteren bir belge olmuştur³². Misak-ı Millî'nin Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında kabul görmesi İngilizleri hayli öfkelenmiştir, Harbiye Nezâreti'nin Mustafa Kemal'in karargâhı haline getirildiği ve mütâreke şartlarının ihlâl edildiği gerekçesiyle Cemal Paşa ile Cevat Paşa'nın görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemişlerdir³³.

Mustafa Kemal, Erzurum'da, siyasî çalışmalarının yanısıra, Kuvâ-yı Milliye'nin kurulması işi ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Şimdi elinde kayıtsız şartsız yardımlarına güvenebile-

ceği Doğu'da Kâzım Karabekir ve Batı'da Ali Fuat Paşa'ların orduları vardı. Bundan başka Amasya'dan döndükten sonra telgraf merkezlerine el koymuş ve Orta Anadolu'nun bütün sivil yönetim mekanizmasını kontrol altına almıştı³⁴.

Erzurum Kongresi'nden sonra en önemli gelişme şüphesiz ki, 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nin toplanması olmuştur. Kongre'de ilk önce Erzurum Kongresi'nin karar onaylanmış, bunun yanısıra Misak-ı Millî'nin metnini daha güçlü bir biçime sokan değişiklikler kabul edilmiştir.

Sivas Kongresi'nin bitiminden bir hafta kadar sonra, Amerika'yı ilgilendiren konuları incelemek üzere Başkan Wilson'un emriyle Ermenistan'a gönderilen General J. G. Harbord başkanlığında bir Amerikan Heyeti Sivas'a gelmiştir. Burada Mustafa Kemal Paşa ile ikibuçuk saat kadar devam eden bir görüşme yapan General Harbord, görüşme sırasında "Şimdi ne yapmak niyetindesiniz?" diye bir soru sordu. Parmakları arasında çevirdiği bir tesbihle oynamakta olan Mustafa Kemal, bu soru ile muhâtap olduğu anda sinirli bir hareketle tesbihin sicimini koparmıştı. Mustafa Kemal, yer düşüp dağılan taneleri teker teker toplarken bunun Generalin cevabı olduğunu söyler. Böylece, ülkenin dağılmış parçalarını bir araya getirmek, çeşitli düşmanlardan temizlemek bağımsız ve medeni bir devlet kurmak isteğini belirtmiş oluyordu.

Harbord, böyle bir umudun ne mantığı, ne askerî gerçeklere uyduğunu söylemiş ve "Birtakım insanların kendi canlarına kıydıklarını biliyoruz. Şimdi de bir ulusun intiharına mı tanık olacağız?" sorusunu sormuştur. Mustafa Kemal, General Harbord'u da etkileyecek olan şu cevabı vermiştir: "Sözleriniz doğrudur General. İçinde bulunduğumuz durumda yapmak istediğimiz şey, ne askerlik açısından, ne de başka bir açıdan açıklanabilir. Ancak her şey rağmen, yurdumuzu kurtarmak, özgür ve uygar bir Türk devleti kurmak, insan gibi yaşayabilmek için yapacağız bunu... Başaramazsak, bir kuş gibi düşmanın avucu içine düşecek ve ağır ve şerefsiz bir ölüme katlanacak yerde, atalarımızın çocukları olarak, döğüşerek ölmeyi tercih ederiz."³⁵

Buradaki ifadelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, tam bağımsız bir millî devlet kurmak fikri, işin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın amaçları arasındadır. "Hürriyet ve İstiklâl benim karakterimdir... Bence bir millette şeref, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve bekâ bulabilmesi, mutlak o milletin hürriyet ve istiklâl line sahip olması ile kâimdir... Ben yaşayabilmek için müstakil bir milletin eylâdı kalmalıyım. Bu sebeple Millî İstiklâl bence bir hayat meselesidir. Milletin ve memleketin menfaatleri gerektirdiği takdirde, milletlerden her biri ile dostluk ve siyasî münâsebetleri takdir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de, bu arzusundan vazgeçinceye kadar amansız düşmanıyım" diyen Atatürk³⁶, Haziran 1919'da Franklin Bouillon ile yaptığı görüşme sırasında da "İstiklâl-i Tam" hakkında şunları söylemişti: "... Misak-ı Millî'nin maddeleri baştan nihayete kadar birer birer okunarak müzâkere

20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın görüşmeleri için gelen Fransız Bakan Franklin Bouillon ve Binbaşı Sarou Eskişehir'de; Mustafa Kemal ve İnönü tören birlüğünü denetlerlerken (6 Haziran 1921)

19 MAYIS'IN TÜRK İSTİKLÂL HARBİ'NDEKİ ÖNEMİ

ve münâkaşaya devam olundu. En çok tevakkuf olunan nokta kapitülasyonların lağvını, istiklâl-i tammımızı talep eden madde üzerinde vukû buldu. Mösyö Franklen Buyyon, bu mesâilin şâyânı tedkik ve teemmül olduğunu dermeyan etti. İstiklâl-i tam, bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifelerin ruh-ı aslîsidir. Bu vazife bütün millet ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. bu vazifeyi deruhte ederken, kaabiliyet-i tatbikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat binnetice hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir... Biz; yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tebaiyet yüzünden bu evsaktan mahrum kalmağa tahammül edemeyiz. Âlim, cahil bilâistisna, tekmil efrad-ı milletimiz, belki içinde mündemîç müşkilâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında topanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta istiklâl-i tammımızın temini için idâmesidir.

İstiklâl-i tam denildiği zaman, bitabi, siyasi, malî, iktisadi, adli, askerî, harsî ve ilâ... her hususta istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden

mahrumiyet millet ve memleketin, mânâ-yı hakikiyesiyle bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir³⁷.

Bu görüşmeden sonraki yıllarda da **Mustafa Kemal Paşa'nın** bu görüşlerini sürekli terennüm ettiğini görüyoruz. O'nun yürüttüğü mücâdelenin her safhasında da bu fikrin tahakkukundan asla taviz vermediğini de söylemeliyiz.

SONUÇ

Tarihte cereyan eden olaylar hakkındaki hüküm vermenin tarih disiplini içinde zor olduğu malumdur. Ancak üzerinde durulan tarihî bir olayın öncesinde vuku bulan pek çok olay daha sonra cereyan eden olaylarla birlikte ele alındığı zaman, bazen bilgilerin eksikliğine rağmen bize sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymada yardımcı olur. Bu açıdan değerlendirilirse 19 Mayıs 1919 tarihi, **Türk İstiklâl Harbi'nin** hukuken, siyaseten ve bir anlamda fiilen başladığı tarihtir. 19 Mayıs 1919, **Mustafa Kemal Paşa'nın** liderliğinde **Türk Milleti'nin** kendi istiklâlini kurtarmak yönünde kendi azim ve kararını ortaya koyduğu tarihtir. Dönemin en güçlü devleti olan **İngiltere'nin** başını çektiği Müttefik devletler, **Mustafa Kemal Paşa'nın** Anadolu'ya geçişini ve daha sonra **Türk milletinin** tarihte emsâli görülmeyecek

bir destan yazacağı, başlangıçta tahmin edememişlerdir. Bu itibarla **Atatürk'ün** Samsun'a çıkması, siyaseten ehemmiyeti haiz bir olaydır. Zira **Mondros Mütârekesi** ile isteklerini kolaylıkla yaptırabileceklerini düşünen Müttefiklerin bu düşünceleri hilâfına 19 Mayıs 1919 tarihinden sonra **Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye** derlenip toparlanacak ve **Hâkimiyet-i Milliye'nin** idâmesi için mücâdeleye başlanacaktır. Mücâdele neticesi **Mustafa Kemal Paşa'nın** Samsun'a çıkmadan önce tasarladığı vechile yıkılan bir imparatorluktan yepyeni ve millî bir **Türk devleti** hayat bulacaktır. Bu itibarla 19 Mayıs 1919 tarihi ve bu tarihte **Mustafa Kemal Paşa'nın** Anadolu'ya geçmesi, bu tarihten sonra cereyân edecek olan bir dizi olayın ilk muharriki olmuştur. Bu tarihten sonra **Millî Mücâdele** hem askerî hem de siyasi bir vasıf kazanmış, **Amasya Tamimi'nin** kongreler ve **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin** açılması izlemiştir. Bu faaliyetler millî kuvvetlerin yeni bir ivme kazanmasını

Her gittiği yerde Mustafa Kemal Paşa, Türk halkının takdirini topluyor ve onların büyük desteğini elde ediyordu. (Resimde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Ruşen Eşref Bey ve Cevat Abbas Bey ve diğer erkân görülmektedir.

da sağlamış, Sakarya ve Dumlupınar'a giden zaferin önünü açmıştır. Dumlupınar'da kazanılan büyük zafer daha sonra Lozan'la taçlandırılarak, Türk Milleti'nin esareti kabul etmeyeceği dünyaya bir kez daha ilân edilmiştir. Bu milletin mütenebbih kılınmasını sağlayan büyük Atatürk de üzerinde yaşadığımız Yüce Türk Devleti'nin müessisi olarak tarihe geçmiştir.

DİPNOTLAR

1- Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara 1976, s. 7.

2- Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul 1979, s. 607; Şark Meselesi hakkında ayrıca bkz. Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983, s. 162 vd.

3- Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, (XVIII. ve XIX. asırlarda), TTK yay., Ankara 1985, s. 10.

4- Bu hususta geniş bilgi için bkz. Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslüm Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*, (1839-1914), TTK yay., Ankara 1989, s. 2 vd.

5- Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, 2. bsk., İstanbul 1981, s. 114 vd.

6- Salim Koca, "Mustafa Kemal'e Göre XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kurtarılabildi?", *Millî Kültür*, Kültür Bakanlığı yay., s. 52, (Mart, 1986), s. 74.

7- Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik?*, İstanbul 1994, s. 88.

8- Paul Dumont, *Mustafa Kemal Atatürk*, (Çev. Zeki Çelikkol), Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1993, s. 1 vd.

9- Falih Rifki Atay, *Çankara*, İstanbul 1980, s. 125.

10- Mustafa Kemal Paşa, *Perapalas'ta Daily Mail* muhâbiri G. Ward Price ile yaptığı mülâkatta, "...Anadolu'nun Müttefik Devletler tarafından taksime uğrayacağını tamamen biliyor." demiştir. Bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK yay., Ankara 1991, s. 98.

11- 17 Kasım 1918 tarihli *Minber Gazetesi*'nde yayınlanan mülâkatta Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir: "Bu harpte İngilizlerle Arıburnu, Anafarta ve Filistin cephelelerinde karşı karşıya pek çok muhârebeler verdim. Ben bu muhârebelerde... daima vatanım müdâfaasından ibaret olan bir vazife-i asliye ifa ettim ve bunun için askerlik hizmetimi tahattur etmiyorum. Binaenaleyh kalbimde buğuz ve adâvet hissi yer bulmamıştır. İngilizlerin Osmanlı milletinin hürriyetine riayette gösterdikleri hürmet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı mil-

letin İngilizlerden daha hayırhah bir dost olamayacağı kanaatiyle mütehasıs olmaları pek tabiidir." Bkz. Aynı eser, s. 99

12- Aynı eser, s. 103.

13- Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c. 1, İstanbul 1987, s. 215.

14- Jaeschke, a.g.e., s. 114; Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Necdet Sander), İstanbul 1984, s. 245

15- Selek, a.g.e., s. 215.

16- *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, s. 20, Vesika no: 493

17- General Minhne, 17 Şubat 1919'da İngiliz Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği raporunda Yakup Şevki Paşa'yı 9. Ordu Kumandanlığı'ndan uzaklaştırdığını bildirmiştir. Aynı raporda 26 Mart'ta Yakup Şevki Paşa'nın "kendisinin derhal İstanbul'a çağırılması ve emirlerini daha ziyâde itimatla yapacak bir subayla değiştirilmesi için Harbiye Nazırı'nın emir vermesi lâzım geldiği"ni söylediği kaydedilmiştir. Bkz. Jaeschke, a.g.e., s. 102.

18- Aynı eser, s. 120.

19- Gotthard Jaeschke, Mustafa Kemal'in hareketinden kısa bir süre önce ziyaret ettiği Fethi Bey'e bu tâyinden İngilizlerin henüz haberinin olmadığını söylemesine ve İngiliz arşivinde Mustafa Kemal'in tâyini hususunda herhangi bir raporun bulunmamasına istinaden, meseleden İngilizlerin haberi olmadığını ileri sürmektedir. (Bkz. Jaeschke, a.g.e., s. 113). Gotthard Jaeschke'nin bu konudaki görüşü hilâfına Sabahattin Selek, "General Milne'in, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gittikten sonra bu tayine karşı menfi bir tavır takınmasına ve Paşa'nın geri çağırılması için Harbiye Nezâretine nota vermesine rağmen diğer bazı İngiliz mercilerinin tayinden daha önce haberdar olduklarını sanıyoruz" demekte (Bkz. Selek, a.g.e., s. 213), ancak bu kanaatini herhangi bir belge veya bilgiye dayandırmamaktadır. General Milne'nin notasının tarihinin 19 Mayıs 1919 olduğu düşünülürse, ya İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak bastığı tarihte meseleye vâkıf olmuşlar veya General Milne'in bu görevlendirmeden geç haberi olmuştur. Şayet diğer İngiliz temsilcilerinin bu görevlendirmeden haberleri olsaydı. General Milne yerine başka bir İngiliz yetkilinin benzer bir nota vermesi beklenirdi. Bu tâyine dâir irâdenin 30 Nisan 1919 tarihinde çıkarıldığı ve 5 Mayıs 1919 tarihinde de Takvim-i Vekâyî'de yayımlandığı düşünülürse, irâdenin yayımlandığı tarihten itibaren geçen 14 gün içinde İngilizlerin meseleden haberdar oldukları, ancak önemsemedikleri kanaati ağır basmaktadır. Yine Gotthard Jaeschke, Amiral Calthorpe'un 9. Ordu'nun silâhtan tecridi ile alâkalı Hariciye Nezâreti'ne verdiği 21 Nisan 1919 tarihli yazısına Hariciye Nezâreti'nin cevabını uzun zaman beklemesini de anlaşılabilir bulmaktadır (Bkz. Jaeschke, a.g.e., s. 104 vd.). Zira Nisan ayı sonlarında Kafkaslarda bulunduğu anlaşılan General Milne'in konuyla ilgili herhangi bir yazısına rastlanmamaktadır. Ayrıca Gotthard Jaeschke, Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunmasına Padişah'ın ve Damat Ferid'in tahammül edemez oldukları iddiasını

doğru bulmayarak, böyle bir iddia doğru olsaydı her ikisinin de Mustafa Kemal'i şüpheli kaydıyla İngiliz İstihbarat Servisi'ne haber verebileceklerini söyler (Bkz. Jaeschke, a.g.e., s. 113). Atatürk'ün Nutuk'ta "Bana bu selâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler" demesi (Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1919-1927, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 7) de Jaeschke'nin iddiasının aksine İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesine önceleri kayıtsız kaldıklarını göstermektedir.

20- Ergün Aybars, "Millî Mücadele'de İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, s. 12, (Temmuz, 1988), s. 604-605 (İngiliz basınında Millî Mücadele'nin nasıl ele alındığının değerlendirildiği bu yazıda kronolojik olarak İngiliz basınından yapılan aktarmalar ve değerlendirilmede İngilizlerin Millî Mücadele ile ilgili görüşlerindeki değişimleri de bulmak mümkündür.)

21- Dunant, a.g.e., 31-323; Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik görevinden ve askerlikten 8 Temmuz 1919'da istifa etmiştir. Bkz. Fahrettin Kirzçoğlu, "Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII, s. 20, (Mart, 1991), s. 223

22- Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1984, s. 1

23- Kinross, a.g.e., s. 178

24- *Nutuk*, s. 1 vd.

25- *Nutuk*, s. 12 vd.

26- *Nutuk*, s. 15-16

27- *Nutuk*, s. 18

28- *Nutuk*, s. 21

29- Esasen bağımsız bir Ermenistan kurulması imkânlarını araştırmak ve Türklerin silâhlarını teslim etmelerini sağlamakla görevlendirilmiş olan Alfred Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden önce Kâzım Karabekir Paşa ile yaptığı görüşmelerinden birinde gözdağı vericisine, "İngilizlerin elinde kaç zırhlı var biliyor musunuz? diye bir soru sormuş, Kâzım Karabekir Paşa da cevaben, "Türk'ün her biri bir zırhlıdır. Milyonlarca zırhlıyı emri altına almaya kimin gücü yeter? demiştir. Bkz. Kinross, a.g.e., s. 277.

30- Ahmet Özgiray, "Millî Hakimiyet Işığında M. Kemal Paşa-A. Rawlinson Görüşmeleri (1918-1921)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VI, Ege Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İzmir 1991, s. 44

31- Kinross, a.g.e., s. 286.

32- Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası, Amaçlar ve İlkeler", *Atatürk Yolu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1987, s. 239.

33- Özgiray, a.g.m. s. 46-47

34- Kinross, a.g.e., s. 290.

35- Aynı eser, s. 297-298.

36- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (1918-1927), C. III, (Toplayan. Nimet Arslan), TİTE yay., Ankara 1981, s. 24

37- *Nutuk*, s. 415-416.